

CE ESTE GEOCRITICA. ÎNCERCARE DE TIPOLOGIE NARATIVĂ ROMÂNEASCĂ

WHAT IS GEOCRITIC? AN ESSAY ON ROMANIAN NARRATIVE TYPOLOGY¹

Alina BAKO²

„Lucian Blaga” University of Sibiu

E-mail: alina.bako@ulbsibiu.ro

Abstract:

Using a research tool such as geocriticism involves both the risk of reducing the way we relate to a literary text, but, on the other hand, it has an essential stake: along with the evolution of society, the conception of space was reflected in literature. With each major change of the crossed time stages, space has become a reliable witness in rendering the realities that have become narrative scenarios in the prose of writers, receptive to the social phenomenon. Our approach is built around the concept of geocriticism, but also its application to some Romanian novels published at a considerable temporal distance: from Slavici, to Camil Petrescu, G. Călinescu and Mircea Cărtărescu, each text becoming a sample of the demonstration of the functioning of the exposed method.

Keywords: geocritics; Romanian Novel; countermapping; cartography; narratology.

A discuta despre relația dintre literatură și spațiu echivalează cu inițierea unui demers istoric, ce-și găsește rădăcinile în încercarea de găsire a unui centru al

---

¹ [Creative Commons Attribution License CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

² <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=36542093600>

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

spațialității. Afirmăția esențială de la care plecăm în acest demers de clarificare a rolului pe care literatura română îl are în studiile culturale globale, prin analiza spațiului, îi aparține lui Bertrand Westphal și deconspiră o realitate pe care azi o putem afirma răspicat: „Literatura rămâne un vector de discurs contrahegemonic puternic înrădăcinat în cultură și geografie”³ (Westphal, 2007: 116). Așadar, prima miză a unui studiu geocritic este dată de statutul spațiului românesc, cel care propune o astfel de diversitate și un exemplu important prin aderențele imperiale ale provinciilor, fie că ne referim la Imperiul Otoman (și implicit la domniile fanariote), influențele Imperiului Rus sau teritoriile aflate o perioadă în Imperiul Austro-Ungar. Destructurarea, decentrarea și pulverizarea centrelor sunt acțiuni care au început să se producă o dată cu afirmarea națiunilor și, mai pronunțat, după 1945. O astfel de perspectivă ce reiese dintr-o analiză cartografică a literaturii are un dublu rol: pe de o parte, propune o observare binevenită a evoluției relației intrinseci dintre literatură și societate/ideologie/economie, ce apare în momentul în care spațiul ce alcătuiește tiparul narativ determină construcția narațiunii, iar pe de altă parte identifică punctele de forță prin care literatura română poate fi integrată rețelei globale, conexiuni, influențe, aderențe, explicate în acest sens chiar și prin prezența unor orașe, aglomerări urbane în proză.

Un punct important în această analiză este momentul „spatial turn”, sintagmă propusă încă din 1981 de Edward Soja în binecunoscutul studiu *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. Dacă secolul al XIX-lea a fost dominat de percepția acută a timpului, secolul al XX-lea și prezentul se construiesc, din punct de vedere ideologic, din perspectiva relației omului cu spațiul. Bertrand

---

³ “Literature remains a vector of counterhegemonic speech deeply rooted in culture and geography” (my translation)

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

Westphal observa că după cel de-Al Doilea Război Mondial timpul pierde pariul cu spațiul, devenind o preocupare majoră în studiile critice. Ceea ce Westphal numea „spațiotemporalitate”, Bahtin, anterior, cronotop (teoretizat încă din 1937-1938) sau Sheila Hones spațialitate succesivă construiește o raportare prin care timpul definește spațiul și nu invers, cum se întâmplase anterior. Michel Collot propune sintagma de „gândire peisaj” pentru a defini o formă de manifestare a „multidimensiunii”⁴ (Collot, 2011: 11) spațiale și pentru a face diferența între o „gândire simbolică” a Locului ce a caracterizat Antichitatea clasică și Evul Mediu și o „cunoaștere științifică a spațiului” din modernitate. Important pentru tipul acesta de relație este faptul că peisajul devine „produsul unei experiențe individuale, senzoriale și susceptibile, al unei elaborări estetice singulare”⁵ (Collot, 2011: 12). Tot o încercare de definire a relației spațiu – literatură este și aceea a lui Marc Brosseau care observă că „romanele geografice” generează „geografii diferite de cele cu care geografii sunt obișnuiți”⁶ (Brosseau,

---

⁴ „le paysage apparaît ainsi comme une manifestation exemplaire de la multidimensionnalité des phénomènes humains et sociaux, de l’interdépendance du temps et de l’espace, et de l’interaction de la nature et de la culture, de l’économique et du symbolique, de l’individu et de la société. Il fournit un modèle pour penser la complexité d’une réalité qui invite à articuler les apports des différentes sciences humaines et sociales” (Collot, 2011: 11).

⁵ „Il confère au monde un sens qui n’est plus subordonné à une croyance religieuse collective, mais le produit d’une expérience individuelle, sensorielle et susceptible d’une élaboration esthétique singulière. La connaissance scientifique rompt à la fois avec la pensée symbolique et avec l’expérience sensible, pour objectiver l’espace sous les espèces d’une étendue homogène, isotrope et mathématisable. Si elle permet à l’homme moderne de “se rendre maître et possesseur de la Nature”, elle distend le lien sensoriel, symbolique et affectif qui l’unissait à elle, et qui trouve dès lors refuge dans l’expérience et l’art du paysage” (Collot, 2011: 12).

⁶ „génèrent des géographies bien différentes de celles auxquelles les géographes sont habitués, et dont la nouveauté réside en bonne partie dans l’utilisation

**IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE
REALITATE ȘI FICȚIUNE**

2015: 23). Această mobilitate a configurației spațiale se regăsește în *transgresivitatea* westphaliană ca o definiție a felului în care spațiul este configurat după postmodernism, idee legată de percepția esențială a dinamicii culturale. O constantă comună a celor care s-au aplecat asupra teoriilor geocriticii este aceea a identificării unui spațiu urban totalizant. Soja îl găsea în imaginea orașului Los Angeles⁷ (1981: 248), Robert T. Tally Jr. îl vedea în căutările lui Moby Dick din proza lui Melville, în Dublinul lui James Joyce, în miticile coordonate din *Divina Comedia* lui Dante, în imaginările cronici ale C. S. Lewis în Narnia sau în ținutul Yoknapatawpha descris de William Faulkner. Analizele cantitative ale lui Moretti ori proiectele colective precum *The Emotions of London* (Ryan Heuser Franco Moretti Erik Steiner) sau *Mapping Literature: Towards a Geography of Fiction* (Barbara Piatti, Hans Rudolf Bär, Anne-Kathrin Reuschel, Lorenz Hurni and William Cartwright) propun funcționarea instrumentelor digitale în discutarea spațiului geografic.

Având de-a face cu această varietate a ideilor care au, totuși, același punct de plecare, relația dintre spațiu și literatură, indiferent de forma pe care o îmbracă ea, se pune

---

particulière que ces romans faisaient du langage, dans sa chair et dans ses formes” (Brosseau, 2015: 23).

⁷ “As I have seen and said in various ways, everything seems to come together in Los Angeles, the totalizing Aleph. Its representation of spatiality and historicity are archetypes of vividness, simultaneity, and interconnection. They beckon inquiry at once into their telling uniqueness and, at the same time, into their assertive but cautionary generalizability. Not all can be understood, appearances as well as essences persistently deceive, and what is real cannot always be captured even in extraordinary language. But this makes the challenge more compelling, especially if once in a while one has the opportunity to take it all apart and reconstruct the context. The reassertion of space in a critical social theory – and in critical political praxis – will depend upon a continued deconstruction of a still occlusive historicism and many additional voyages of exploration into the heterotopias of contemporary postmodern geographies.” (Soja, 1981: 248)

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

întrebarea legitimă: cum se aplică azi această teorie și care sunt mizele ei. Atât Westphal, cât și Tally, consideră geocritica o modalitate de citire a literaturii și remarcă felul în care aceasta se raportează la spațiul social „prin reprezentare, modelare, influențare” (Westphal, 2011: 139). Este, așadar, o practică de lectură în care sunt evidențiate interacțiunile dintre literatură și spațiul reflectat prin societate, economie, politică, istorie. Constanta definițiilor este dată de această interconectivitate între mai multe domenii ale cunoașterii, ceea ce ar duce la o universalizare a demersului de cercetare umanistă. Dacă recurgem la o observație simplă, aceea conform căreia primul care a făcut geografie literară a fost Homer prin parcursul itinerant al lui Ulise, în *Odiseea*, înțelegem că un act de receptare a textului literar implică, în orice caz, un demers geocritic, pentru că un tipar spațial este esențial în construirea matricei narative. Plecând de la această ipoteză, adăugând ideile legate de evoluția societății care a determinat schimbări, inclusiv în felul în care un individ se raportează la sine și la realitatea exterioară, dar și pentru că datorită tehnologiei, parcurgerea spațiului a devenit mult mai facilă și a contribuit inclusiv la un schimb alert de cunoștințe, considerăm că un astfel de instrument geocritic determină observarea unei realități reinventate plecând de la literatură.

Începuturi românești. Geoliteratură, geografie literară, geocritică, geo-...

Demersul nostru este unul de explorare, în încercarea de a observa cum a evoluat în cultura românească teoria asupra spațiului și relația cu literatura. Astfel, o primă menționare a relației critice dintre cele două domenii este sugerată în 1938 prin propunerea termenului de „Geoliteratură”, idee preluată din spațiul francez. Articolul din ziarul „România” precizează:

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

„Hebdomadarul « Les Nouvelles Littéraires » a publicat, vreme de 12 săptămâni, un « Concours de Géographie literară ». Ideea acestei noi geografii, adăugată celorlalte ramuri ale geografiei, a fost sugerată revistei franceze, de către « schița unei geografii literare a Franței » propusă, acum cinci ani, de către regretatul Albert Thibaudet. Însă nu despre semnul adânc al geoliteraturei (termenul acesta este posibil deoarece există și o geopolitică) vrem să vorbim. În primul rând, aceea ce trebuiește remarcat e faptul că, geoliteratura fiind o știință abia la început, se găsește în faza de dibuire, de improvizatie. Lucrul însă care trebuie să ne rețină, totuși, deocamdată, e acela că, geoliteratura va duce la formularea unei linii geobiografii, va explica viața scriitorilor pe baze științifice. Evident, atunci când se va ajunge la stabilirea acestor adevăruri, oamenii vor înțelege de ce modul în care « Les nouvelles littéraires » a început concursul e alături cu realitatea. Fapt este că, oricum, o geoliteratură s'ar putea încerca și la noi. Ar fi și instructivă și pasionantă” (M., 8 octombrie 1938: 2)

În perioada interbelică, geografia literară conținea mai ales componenta biografică a autorului, care va fi exploatată și la noi, mult mai târziu, în anii 80 și 90. Eseul lui Thibaudet este amintit de Mihail Sebastian, punându-se accentul pe imposibilitatea găsirii unui centru al culturii franceze:

„Există un mic eseu, în care el și-a lămurit și mai strâns — aproape dogmatic — poziția critică. Acest eseu se numește « Pour la géographie littéraire » și a fost publicat prima oară în N. R. F. din Aprilie 1929 (Anul, 16, Nr. 187, pag. 534). Nu știu dacă de atunci a fost retipărit, dar e unul din textele cele mai

IN MEMORIAM: *Mircea BRAGA* - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

revelatorii din întreaga lui operă. Vorbea acolo despre imposibilitatea de a găsi în cultura franceză un tip « goethean » — adică un tip unic reprezentativ. Această cultură franceză el o înțelegea desfășurându-se dialectic, în antiteze, în contraste, în « binomuri», în « dualități », și refuza să-i găsească un centru. « Refuzul meu de a centra și de a fixa »”. (Sebastian, 1936: 6),

Primele încercări de abordare a prozei românești din punctul de vedere al geografiei literare sunt extins descriptive, precum volumul lui Gh. Macarie din 1980, *Geografie literară. Orizonturi spirituale în proza românească* (Editura Albatros), care stabilește în cele șapte capitole (Cadrul fizic – Câmpia, Deal-Vale, Muntele, Păduri, Ape, Flori, Succesiunea Timpului, Aspecte și viziuni în receptarea peisajului, Comuniunea om-natură, Evaziunea în natură, Sentimentul timpului, Omul demiurgic) reperele geografice drept constituențe ale unei viziuni situate sub semnul „sentimentul naturii” (IX), definit cu o formulă preluată de la Dauzat drept o „formă superioară de sensibilitate și de plăcere intelectuală” (Dauzat în Macarie, 1980: XV). Ceea ce observă criticul cu instrumente naive este că

„proza românească a secolului al XIX-lea va reține (...) formele de relief – munții, câmpiile, dealurile, rețeaua hidrografică în marea ei diversitate, ipostazele ei climatice, stihiiile naturii, momente ale succesiunii temporale, ale zilei și ale nopții sau anotimpurilor, formațiunile biogeografice (pădurea, pășunile etc) ” (Macarie, 1980: XIII).

Nu este, de fapt, analizată decât reflectarea prin intropatie (Einführung) a naturii și includerea acesteia în literatură. Sunt aduse în discuție, în afara scriitorilor deja consacrați precum Mihail Sadoveanu și nume feminine: Bucura

**IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE
REALITATE ȘI FICȚIUNE**

Dumbravă *Închinare* (1920) în capitolul *Cartea munților*, Hortensia Papadat-Bengescu *Dorința* (1913) (în care autorul identifică toposuri precum pădurea căreia i se asociază sentimentul integrării, al identificării cu natura), *Marea 1913-1914*, *Dorința* (1913) sau proza *Amurg* scrisă de Georgeta Mircea Cancicov. O altă abordare se regăsește la Valeriu Cristea care, în 1973, în *Spațiul în literatură – formă și semnificații* (Cartea Românească) identifică două paradigme în cadrul cărora funcționează spațiul în literatură: deschis și închis, în funcție de ele personajul stabilind o relație de acceptare sau respingere socială, de evadare, de trăire în solitudine etc. O altă direcție propune Cornel Ungureanu, care în cele două volume din *Imediata noastră apropiere. Studii de geografie literară*, vol. I, Timișoara, Editura Facla, 1980 și *Imediata noastră apropiere, vol. II, Studii privind literaturile centraleuropene*, Timișoara, Editura de Vest, 1991 încearcă o clasificare în funcție de regiuni a sensibilității literare expuse în literatură. Ideea este continuată în *Geografie literară. Studii*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2002 și *Geografia literară a României, vol. I, Muntenia, vol. III, Ardealul, vol. IV, Banatul, Pitești*, Editura Paralela 45, 2003–2006, în care accentul este pus pe apartenența la o regiune sau alta a scriitorilor. Sunt aduși în discuție, într-o încercare de stabilire a unui hyper canon, în termenii lui Damrosch, clasicii: Eminescu, văzut ca un centrul și calea spre el, Slavici, Caragiale, Mateiu Caragiale, Paul Georgescu. Sunt discutați apoi V. Voiculescu, Eliade, Sebastian, Vintilă Horia, Valeriu Anania, Geo Bogza, Marin Preda, Ștefan Bănulescu, Petre Pandrea, Marin Sorescu, Mircea Ciobanu, Gabriela Adameșteanu, Mircea Cărtărescu și relațiile lor cu spațiul geografic căruia îi aparțin. De fapt, demersul este unul de încadrare geografică și mai puțin de analiză geocritică a prozei.

IN MEMORIAM: *Mircea BRAGA* - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

O intuiție interesantă are Edgar Papu în studiul din 1977 *Din clasicii noștri, în Camil Petrescu și spiritul Bucureștiului* în care asociază spiritului anarhic al Bucureștiului romanul „astilistic” camilpetrescian.

„Romanul nu are un plan, o hartă a lui, creând impresia că se află construit la întâmplare, întocmai ca și vechile proprietăți ale Bucureștiului, diseminate parcă la voia hazardului, și după bunul plan al proprietarilor, fără nicio exigență a geometriei urbanistice” (Papu, 1977: 190)

Întrucât:

„O trăsătură caracteristică a putut să-i izbească pe toți cei ce veneau din afară, și anume contrastul vechi dintre străzile strâmbе, insalubre, defundate, pe de o parte și curțile curate, pavate, împodobite geometric cu straturi de flori și chioșcuri acoperite de viță, pe de altă parte” (Papu, 1977: 190).

Tot el asociază structura *Patului lui Procust* cu planul urbanistic al Bucureștiului și impresia arhitecturală generală:

„Îți ieșeau în față case care înaintau izolate până în mijlocul străzii și ștrangulau ulița ca niște mari degete uriașe de piatră și cărămidă, lăsând numai câte un ism în care vehiculele dădeau impresia unor îmbucături ce nu pot fi înghițite de un gâtlej prea strâmt. Călcai anevoie pe trotuare mâncate de curți și de fațade boierești, rămânând dintr-însele numai câte o bandă îngustă. Calcanuri de case apăreau brusc și inoportun în piețe largi, destinate normal unor fronturi de impozante monumente arhitectonice” (Papu, 1977: 189).

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

Despre București și citadinism vom discuta, în studiul de față, în romanele lui Camil Petrescu și G. Călinescu.

Mergând mai departe în analiza geocritică, Andreea Răuceanu prezintă un București al lui Mircea Eliade, având o abordare pertinentă și cu repere literare atent selectate ale spațiilor descrise. Expunerea studiilor de mai sus este menită să aducă împreună direcțiile de cercetare din domeniul geografiei literare/geocriticii pentru o panoramare a situației romanului românesc. În cele ce urmează, vom face scurte analize ale unor proze publicate la distanță temporală, dar care construiesc geografii literare coerente, cu puncte comune, dar și elemente de originalitate, într-un periplu inedit care își propune să traseze punctele nodale ale romanului românesc din secolul al XIX-lea, din secolul al XX-lea și ajung până la contemporaneitate. Decupajele sunt sintetice, propunând doar observații structurante ale textelor propuse.

Slavici și cartografierea pădurilor

În Transilvania, scriitori precum Ioan Slavici și Liviu Rebreanu au inserat în romane spații care ar putea face obiectul unei contracartări, pornind de la textele ficționale, sau de la hărțile rămase în manuscrise, în cazul autorului lui *Ion*. Astfel de ipostaze pot fi considerate hărțile imaginate ori chiar desenate de Liviu Rebreanu, folosite pentru cartografierea unor spații care vor constitui cadre ficționale ori descrierile pe care le face Slavici unor localități sau moșii din Transilvania ori din partea de sud a Principatelor. În scurta analiză vom discuta aspecte ce privesc începutul cartografierii pădurilor care nu este foarte îndepărtat, fiind legat de realizarea unor hărți militare. Este un fapt cunoscut că în Imperiul Habsburgic, harta pe care se regăsește și Transilvania este cea iozefină, Josephinische Landesaufnahme, a fost realizată între 1764-1785 pentru înregistrarea întregii suprafețe pe care se întindea imperiului,

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

căreia i-a urmat cea din 1876-1877, când au fost cartografiate și pădurile din Imperiul Austro-Ungar. În privința teritoriului românesc din Principate, harta pădurilor se face parțial începând cu 1900⁸. Nancy Peluso citând o întreagă literatură în domeniu, statuează că „cartography and mapping are uniquely sources of power for the powerful” (1995: 385), ceea ce confirmă și existența Hărții Iosefine a Transilvaniei. Discuția despre contracartare este începută și de Parvulescu & Boatca, care observă că:

“For countermapping to act as a decolonial strategy against the essentialization of nation-states and world regions (rather than as anti-imperial or anticolonial resistance with its own nationalist agenda, which is always a risk) it must be coupled with a global perspective on place making” (2022: 103).

Ficțiunea oferă o astfel de perspectivă de contracartare, una asemănătoare hărților mitologice ori celor realizate de populații băștinașe din diferite regiuni ale țării. Nancy Lee Peluso în articolul *Whose woods are these? Counter-mapping forest territories in Kalimantan, Indonesia* propune definiția unor astfel de acoperiri ale spațiului alb, în dublă ipostază: aceea de identificare a unor spații necartografiate și cea de particularizare a cartografierii, în funcție de criterii etnice ori care țin de națiuni. Din această perspectivă constatăm că dacă pădurea era reprezentată drept o resursă primară importantă, cartografierea acesteia implica relații sociale, politice și economice. O întrebare pe care și-o pune Peluso

---

⁸ Cea mai cunoscută sursă de informații ce prezintă statistica privind pădurile românești este cartea lui Vasile Sabău din 1934, *Die Grundlagen der rumänischen Forstwirtschaft und ihre Bedeutung für den internationalen Holzverkehr*. Date importante apar și în cartea lui Constantin Giurescu *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri până astăzi* [History of the Romanian forests from ancient times to today] (București: Ceres, 1975).

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

este „is the process of counter-mapping a 'vernacularization' of maps of a similar caliber?”, căci „As the types of rights to land and resources changed in importance, maps became more explicit means of controlling resource access” (Peluso, 1995: 386). Într-un roman al lui Slavici se discută rolul pe care o astfel de resursă îl are. Pe parcursul romanului, pădurea este adusă în discuție doar ca sursă de venit, resursă care, în urma tăierii ar fi dus la bunăstarea imediată a individului. Dacă Pârvulescu și Boatcă analizează rolul deținerii pământului în romanul rebreanian, la Slavici identificăm *in nuce* raportări la deținerea pădurii care echivala cu identitatea socială – statutul de proprietar, dar și modalitatea de îmbogățire rapidă, o reflectare a condiției coloniale. Interesantă ni se pare, în acest context, o cunoscută afirmație care statuează că abundența unor resurse naturale este invers proporțională cu bogăția locuitorilor, economia nedezvoltându-se suficient acolo unde există o abundență a resurselor primare:

„it is possible to state that poverty in many countries around the world is related to the existence of significant natural resources wealth. The countries that are rich in natural resources, and whose economy is based primarily on extracting and exporting those resources, find it more difficult to develop” (Acosta, 2013: 62).

În romanul *Cel din urmă armaș*, Slavici construiește un personaj principal, un ultimul descendent al unei familii înstărite, Iorgu care face o analiză a stării în care se găsește pădurea, ca resursă primă și cât costă exploatarea acesteia.

„Rămâne pădurea, fala noastră și cea mai mare din nădejdiile mele, stejărișul, în care de cel puțin cincizeci de ani n-a intrat securea. N-a intrat, dar tocmai aceasta e nenorocirea. Pădurea e bogăția îngrămadită de

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

părinți pentru copii, dar numai fiind bine cultivată. Pădurea sălbatică, părăginită, lăsată-n voia naturii oarbe, e o adevărată pacoste. (...) socoteala cât costă tăierea, așezare-n pădure și cărarea pînă la cea apropiată gară a unui stângen de lemn de foc. Mai adaugă transportul pe calea ferată, încărcarea și descărcarea și așezarea. Puțin rămîne pentru lemnul din pădure. Ar rămînea mai mult dacă drumurile ar fi bune și săteanul ar avea vite cum se cade; avem însă să ne facem socoteala după starea află țara” (Slavici, 2003: 260).

Teritoriul pădurii nespoliata nu este apreciat, ci se constată că devine o povară, din cauza lipsei tehnologiei eficiente pentru exploatarea resurselor, căci din realizarea unui plan de afaceri se constată că din vânzarea lemnului „abia putem scoate cheltuielile făcute cu munca și cu transportul” (Slavici, 2003: 249). Se produce și o sistematizare a teritoriului, aproape ca o cartografiere în care „erau însemnați cu var copacii strâmbi, fie de calitate proastă pe care urma să-i taie-n timpul iernii, pentru ca ceilalți să poată crește-n toată lărgimea” (Slavici, 2003: 249). Resursă importantă, funcționează și ca gaj pentru că „la Creditul Fonciar sunteți în întârziere cu trei semestre” (Slavici, 2003: 249), datorii sunt și la „banca Zerlendi” ori la cămătarul „bătrânul Cohen”, dar și ca formă de șantaj, căci singurul cumpărător Aristotel Haricliidi, arendaș la moșia Gropile, așteaptă să îi fie „votată împământenirea” (Slavici, 2003: 249)⁹ în Cameră și Senat, în urma unor „interveniri bine susținute pentru votare” (Slavici, 2003: 249) cum îi scrie avocatul I. Neacșu. Străinul de origine greacă, arendaș, nu

---

⁹ „Împământenirea se dă de puterea legislativă. Numai împământenirea aseamănă pe străin cu Românul pentru exercitarea drepturilor politice” este Articolul 8 din Constituția din 1866, din timpul lui Carol I, care face referire la obținerea cetățeniei române.

**IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE
REALITATE ȘI FICȚIUNE**

putea avea drepturi depline până nu primea „împământenirea”, așa cum era stipulat în legislația de la 1866. În romanul *Corbei*, amintind de comopolitul Tihamer Erdei, Slavici creează un alt personaj menit să accentueze o anumită atitudine antisemită a societății transilvănene, fiul lui Ghiurca, Vidu, cel care

„intrase – cum zicea el – slugă la ovrei fiindcă nimeni nu ar fi putut să îl plătească atât de bine ca ovreii (...) vorbea și românește, și săsește și ungurește (...) căuta pădurile bune de pus în tăiere, ceea ce ovreii nu prea puteau să facă, fiindcă lumea e prepuielnică și-i lua la ochi îndată ce se iveau undeva (...) ” (Slavici, 2003: 670).

Sunt aduse în discuție spiritul comerciant al evreilor, precum și atitudinea suspicioasă a societății în ceea ce îi privește. Faptul că este angajat de aceștia îi asigură un venit substanțial, dar și pentru că avea anumite abilități lingvistice, ceea ce îi asigura intrarea în toate mediile interimperiale: românește, săsește, ungurește. Atitudinea antisemită a societății tradiționale reiese din afirmații precum „Se vede că te-ai spurcat cu ovreii – îi spuse cu asprime – că te-ai făcut nerușinat ca dâșii” (Slavici, 2003: 673), îi reproșează Corbei negustorului Vidu. Dacă în *Ion*, ”The inter-imperial resistance to capitalist integration that enlists antisemitism in its project is also a mode of resistance to the transformation of peasants into consumers” (Pârvulescu & Boatcă, 2022: 63), prin aluzia la consumul excesiv de băuturi alcoolice în crâșma evreului Avrum, la Slavici, în *Corbei* este vorba despre faptul că acesta nu dorea să îi vândă lui Vidu pădurea, pentru a fi exploatată de străini. Acesta „Aflase că la Arad, unde se lucra la o cale ferată, e mare nevoie de lemn de stejar, și traverse și lemnărie pentru poduri, și câștiga mult dacă putea să ieie pădurea lui Corbei în tăiere” (Slavici, 2003:

**IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE
REALITATE ȘI FICȚIUNE**

671), intuind o afacere bună pe care ar fi putut-o face dacă unchiul i-ar fi vândut pădurea. În relația cu evreii, există și un soi de transfer de know-how, căci „Îl învățaseră să aleagă copacii, să-i măsoare, să-i împartă după cantități, să facă socoteala tăierii după prețul zilei de lucru în partea locului și a transportului până la Murăș după greutățile drumului” (Slavici, 2003: 670). Constată astfel că înțelegând felul în care funcționează economia, înțelege și cum să negocieze și, mai ales, cum să investească fără risc o parte din capital. Astfel, constată neștiința celor care dețineau păduri, căci „Rar se nimerea câte un proprietar care putea să-și deie seama cam ce-i prețuia pădurea” (Slavici, 2003: 671), dar și modul în care a înțeles cum era stabilit prețul pentru astfel de materii prime, condiția esențială fiind una a economiei funcționale, aceea a circulației mărfurilor: prețul

„l-a aflat după ce-a început să meargă cu plutele la Seghedin. Grija cea mare a evreilor era ca lemnele să nu zacă, fiindcă, zăcând, ele se scumpeau. De cele mai multe ori, dar, ei amânau încheierea învoielii până ce nu găseau cumpărător și astfel tăiau lemne vândute, pe care aveau să le predea la termen hotărât, și el pleca cu plutele nu ca să vândă lemnele, ci ca să ieie banii în primire” (Slavici, 2003: 671).

Este, așadar, invocat un principiu al economiei de piață care are în vedere felul în care materiile prime intră în circuitul comercial. Slavici imaginează un personaj novice, care este instruit de cei care dețineau mai multe cunoștințe despre negoț, însă în momentul în care se hotărăște să aplice cele învățate pentru sporirea propriei averi constată că încă nu stăpâna tehnicile de comunicare care ar fi putut să îi aducă succesul. Spre deosebire de Iorgu, care vrea să taie pădurea, Corbei replică: „Câtă vreme trăiesc eu nu are să între săcurea

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

în ea. Atâta plăcere ani și eu!” (Slavici, 2003: 677). Răspunsul primit de la Vidu,

„Dar n-o tai, n-o stârpesc, ci o răresc numai întâmpină Vidu. Are să se facă mai frumoasă de cum e. Sunt o mulțime de stejari care au început să se usuce de la vârf, și, pe ici, pe colo e prea deasă pădurea. (...) Nu degeaba am fost slugă la ovrei. Și - urmă el cu stăruință - acum e timpul, căci am și găsit cumpărători cu preț bun” (Slavici, 2003: 677).

Motivele tânărului, care privesc pe de o parte îngrijirea pădurii, iar pe de altă parte realizarea unui contract comercial cu termeni avantajoși, însă, rămân la Slavici auxiliare, căci pentru Corbei esențială este relația de familie, în spirit tradițional și nu relațiile de afaceri, așa cum îi propune nepotul¹⁰.

Camil Petrescu: modernitate și ruralism

Interbelicul Camil Petrescu, adeptul mărturisit al noocrației, utilizează în romanele sale spații rurale într-o mare măsură, ceea ce reconsideră poziția pe care o avea autorul în panoplia scriitorilor români. De altfel, nici situația istorică a României interbelice nu era diferită de cea reflectată în presă, căci țara era preponderent agrară¹¹, deci cu o comasare a populației în spațiile rurale și cu un nivel de alfabetizare redus. Conform datelor furnizate de înregistrările Recensământului din 1930, populația României era în proporție de 80% rurală, cu ocupații agrare în procent

---

¹⁰ O parte din acest articol a fost publicat în limba engleză revista Transilvania : Bako, Alina. “Modern/Colonial Perspective, Self-Identity, and Counter-Mapping in Slavici’s Fiction.” *Transilvania*, no. 10 (2022) : 62-69. <https://doi.org/10.51391/trva.2022.10.08>.

¹¹ Vezi datele statistice din Anuarul Statistic al României, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1930.

**IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE
REALITATE ȘI FICȚIUNE**

de 78%, ceea ce influențează inevitabil modul de a face literatură. Pentru analiză comparativă, în Europa, Germania avea o populație rurală de 29%, iar Italia sau Franța depășeau cu puțin 30%. În acest context, sunt aduse în discuție ideile de la „Sburătorul” prin vocea lui E. Lovinescu și a scriitorilor strânși în jurul conceptului de citadinism în literatură. De exemplu, ceea ce propunea Camil Petrescu era o utopie ieșind dintr-un elitism cultural, personajul văzut în cadrul citadin fiind doar declarativ dominant, căci, analizând strict vom constata că spațiile rurale ocupă o bună parte din text.

**„De la locuitorul Prusiei la mahalagiul
bucureștean. De la Kant la Conta”**

În partea a doua a romanului *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, naratorul personaj intră în dialog, în timpul unei lupte cu un soldat rănit din armata germană. Acesta refuză la început comunicarea, ceea ce îi provoacă personajului o remarcă ce exprimă caracterul exponențial al fiecărui participant la bătălie și, mai ales, apartenența la o armată străină: „Simt ca vorbeste de la popor la popor, nu de la om la om, cum îi cerusem eu, de la locuitorul Prusiei la mahalagiul bucureștean, de la Kant la Conta” (Petrescu, 1984: 123). Renunțarea la umanitate se face în numele unei datorii militare, iar tonul naratorului este unul ce subliniază ideea că armata prusacă, integrată în Armata Imperială Germană încă din 1871, se raporta cu superioritate la o armată a unei țări de la periferia Europei, dezorganizată, care nu cunoștea regulile esențiale ale războiului, luptând în degringoladă. Spațiul românesc devine astfel simbol al estului oriental, lipsit de organizare, amestec de etnii și țărâm exotic.

Autorul considerat promotor al modernismului în proza românească, aduce în discuție spații citadine, care au făcut parte din linia frontului, ori au fost în imediata

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

apropiere, precum Câmpulung. Orașul este descris prin folosirea unor repere reale: Râului Târgului, cu detalii despre starea drumurilor la începutul secolului al XX-lea „strada întortocheată și pavată cu bolovani” (Petrescu, 1984: 109) sau cu informații despre case: „unele par cu etaj, căci au pivnițe ca un subsol înălțat, iar deasupra lor pridvorul” (Petrescu, 1984: 109). Sunt detalii care țin de proiecția unui spațiu trăit, folosind termenii lui Lefebvre. Un alt spațiu citadin este Cohalm, în care personajul care vorbește la persoana întâi observă „strazi rural de largi, cu case sasesti, cu porti înalte, închise și cu ferestre ca de cetate” (Petrescu, 1984: 90). Interesant este faptul că, contrar promovării asidue a citadinismului camilpetrescian de critica literară românească, se observă o descriere seacă, uneori chiar rece, lipsită de orice apropiere a orașului: „În timp de lupta, noaptea și orasele (...) sunt cele mai neplacute lucruri în război” (Petrescu, 1984: 88). Pentru el, descoperirea spațiului citadin este o călătorie cu trenul sanitar, un fel de „calatorie în strainatate”, prin care se tranzitează prin gări: Brașov, Sinaia, Predeal și Busteni și, la final, București. Sunt prezentate, prin recursul la experiența personală, știut fiind că autorul însuși fusese rănit pe front, modalitățile de spitalizare, precum și existența femeilor care îngrijeau voluntar răniții. Spațiul narativ este pretext pentru personaj să facă o judecată în ceea ce privește incapacitatea societății românești de a-și apropria practici sănătoase:

„Dar ceea ce deosebeste o societate de civilizatie de una de cultura e ca lumea ei imita si practica pasionat si cu entuziasm toate formele celei de cultura, fara sa aiba insa staruinta de a duce lucrurile pâna la un capat si nici curajul de a suporta toate consecintele. Câta vreme serviciul în spitale nu contrazicea nici una din înclinările acestor doamne, ba înca le favoriza ocazii noi si decor inedit, ele au umplut cu surâsuri si alba lor

IN MEMORIAM: *Mircea BRAGA* - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

prezenta salile cu raniti. Atât. Dar am vazut, câteva doar, mai târziu, curatind în spitalurile de la Iasi, în dupa-amiezi pustii de iulie, rani puturoase” (Petrescu, 1984: 128)

Capitala începutului de secol este descrisă în plină dezvoltare, contrast între „locul viran”, de fapt, piața unde erau trăsură și automobile. Este, de fapt, șoseaua Kiseleff, amintind de traseele trăsurilor de la Arcul de Triumf până la celebra casă a doctorului Nicolae Minovici, părintele serviciului de ambulanță: „clasicul circuit dintre rondul al doilea și casa doctor Minovici” (Petrescu, 1984: 175).

Tot despre un traseu al trăsurii vorbește G. Călinescu în romanul *Enigma Otiliei*, când personajele Felix și Otilia „așezați în largă trăsură, străbăteau Calea Victoriei de la capătul dinspre Dâmbovița până în apropiere de Biserica Albă”¹² (Călinescu, 2002: 23). Scriitorul introduce însă și detalii legate de arhitectura Bucureștiului interbelic, văzut drept „operă îndeobște a zidarilor italieni” (Călinescu, 2002: 23), referirea la aportul italienilor (nume ale arhitecților de origine italiană fiind cunoscute în istoria clădirilor din Capitală, precum Gaetano Burelly, Iginio Vignali, Victor Asquini sau Giulio Magni) în proiectarea unor importante edificii de la începutul secolului al 20-lea. Naratorul însă observă diluarea modelului și o componentă caricaturală a clădirilor:

„mărimea neobișnuită a ferestrelor, în raport cu forma scundă a clădirilor, ciubucăria, ridiculă prin grandoare, amestecul de frontoane grecești și chiar ogive, făcute însă din var și lemn vopsit, umezeala, care dezghioca varul, și uscăciunea, care umfla lemnăria, făceau din

---

¹² A se vedea *Dictionar de locuri literare bucureștene*, Corina Ciocârlie, Andreea Răsuceanu, cu hărți de Rareș Ionașcu, București: Humanitas, 2019

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

strada bucureșteană o caricatură în moloz a unei străzi italice” (Călinescu, 2002: 83).

Dacă Edgar Papu observa haosul din grădinile bucureștene, transpus în structura romanului lui Camil Petrescu, la G. Călinescu narațiunea se construiește în jurul unor imagini în care „toate curțile și mai ales ograda bisericii erau pline de copaci bătrâni, ca de altfel îndeobște curțile marelui sat ce era atunci Capitala” (Călinescu, 2002: 4), accentul punându-se pe insuficiența modernizare a orașului, care era, de fapt, „marele sat”, păstrând urmele ruralității. Apar însă și elemente ale modernismului, care contrastează cu cele tradiționale: de la lampa cu petrol la electricitate:

„moș Costache vine des să vadă casa, îi dă târcoale atente, privind-o cu mâinile la spate de pe trotuarul opus, ba urcă scările, ascultând uneori zgomotele din casă, că instalase, unicul în București, un dispozitiv care face ca becul electric, aprins cu comutatorul de jos, să se stingă cam în clipa când chiriașul ajunge la etaj. Asta, pentru a evita rămânerea peste noapte a unei lămpi aprinse. (Felix se gândi prin contrast la lampa cu petrol din casa lui moș Costache)” (Călinescu, 2002: 83).

Dar astfel de referințe la viața orașului nu ocupă prea mult din spațiul narativ la Camil Petrescu. Dimpotrivă, putem afirma că descrierile spațiilor rurale sunt mult mai minuțios realizate. Constatăm chiar și o preferință pentru cântecul folcloric, exprimată astfel:

„Sunt departe de cântecele « armonizate » fad de profesorii de muzica, cum nu au nimic ciobanii de pe calendarul poleit de perete, cu cei adevărați. Pe când cucoanele izmenite national, la oras, cânta Du-te dor la badea-n sân, Mândrulița de la munte, sau doina,

**IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE
REALITATE ȘI FICȚIUNE**

devenita odioasa la toate « festivalurile artistice », cântecele celor de aici au un gust adevărat și amar de piatra, de scoarță de stejar, de suflet pustiit, ars de dragoste și de păreri de rău. Dragostea nu e « idilică », ci are o drojdie grea de amărăciune” (Petrescu, 1984: 153),

observă, referindu-se la cântecele populare, cântate de lăutarii din Dragoslavele. Analizând în cântecul de munte împletirea lirismului lui Baudelaire cu cel al lui Verlaine, Camil Petrescu se apropie într-un mod inedit de sufletul poporului, în ciuda declarațiilor citadine: „E o beție de păcat în cântecul de munte, căci în mai toate femeia e iubită, cu toată necredința ei (și e ciudată întâlnirea aici, dintre cea mai rafinată poezie baudelaireiană și verlaineiană, cu voluptatea străveche a păcatului)” (Petrescu, 1984: 76). De fapt, concluzia pe care suntem pe cale să o formulăm este aceea a unei îngemănări a spiritului orășeanului cu voluptatea trăirii ruralului: „E o întâlnire cu cântecul pamântului, și stranie transpunere între chinurile iubirii mele de oraș și chinurile adunate, ca o drojdie, în sufletul asta obștesc de răspântie” (Petrescu, 1984: 108). Personajul nu a fost adoptat în întregime de capitala București, nu i s-a predat necondiționat, ci își afirmă imposibilitatea integrării în lumea mondenă, citadină. Aproape în mod tradiționalist, Camil Petrescu vede orașul străin, departe: „Atât de mare e departarea de cele întâmplare ieri, ca acestea sunt mai aproape de copilăria mea decât mine cel de azi, așa cum se micșorează distanțele satului tău de cătunele vecine, când ești departe de tot în orașul străin, cu altă lume” (Petrescu, 1984: 128). Invadarea spațiului rural de mașinările moderne amintește de proza realismului magic, mai ales dacă accentuăm componenta duală, aceea a conflictului dintre civilizația veche, rurală și cea modernă, citadină, dintre

IN MEMORIAM: *Mircea BRAGA* - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

religie și știință¹³, formă a postcolonialismului: „Pe strazile satului, transformat într-o provizorie capitala de regat militar, e o miscare de trasuri, furgoane și automobile chiar, chesoane și tunuri trase în marginea drumului, care desfid orice gând de ordine” (Petrescu, 1984: 172).

În periplul ordonat de război și liniile frontului, personajul identifică spații care devin protectoare prin apartenența la lumea rurală „popota”, locul în care cinează personalul militar e descris ca fiind

„o odaie mică, sătească, mai sus decât toate satele românești din munte. E abia mai mare ca o colibă, văruiată în alb, cu două paturi înguste la perete, acoperite cu velințe vechi, și care acum ne slujesc și drept scaune de masă. O lampă de « gaz » dă o lumina gălbuie, aproape la fel de leșinată ca a vinului, din paharele mari de apă, de dinainte. Masa e, firește, de brad, ca la cârciumile de drum mare și acoperită cu pânză țărănească” (Petrescu, 1984: 98).

Sunt introduse și detalii care ajută la o identificare geografică reală: unele sate numite în roman Fischer sau Ștena au devenit, în prezent, Fișer și Dacia: „De după deal vom vedea dintr-o dată satul cu acoperișurile lui roșii de țiglă, cu biserica săsească, ascuțită, cu un tăiș înfipt în albastrul cerului” (Petrescu, 1984: 107). Toponimele Câmpulung, Ținutul Branului, Rucăr, Măgura Branului, Tohanu Vechi, Țara Bârsei, Bucegii, Piatra Craiului, Ialomicioara, Râșnov, Vulcan, Codlea, Țânțar, Veneția, Krihalma, Cohalm, Fischer, Stena, Săsăuș, Vâlcelușa, Nagy Varos, Dragoslavele, Bărcuț ne folosesc la reconstituirea coerentă a unui parcurs, dar mai ales la constatarea faptului că în acest roman spațiul rural folosește pentru descrierea unei experiențe limită a

---

¹³ See Stephen Slemon *Magic Realism as Post-Colonial Discourse*, published in No. 116 (1988): *Magic & Other Realisms*

**IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE
REALITATE ȘI FICȚIUNE**

umanității, războiul. Întreaga regiune pare a fi constituită din „pustiul pe care-l întâlnim, sate după sate, alt pod care arde” (Petrescu, 1984: 98), scrie naratorul personaj. În schimb, în scurtele momente de acalmie, apar descrieri care idealizează spațiile rurale. De exemplu, Rucărul este văzut ca un decor de teatru: „Munteni frumoși și muntence umblau forfota tânguind, așa de curat proaspeți în portul albnegru, că păreau figuranți de teatru” (Petrescu, 1984: 95), iar în asaltul de la Stena „ulița principală, largă cât două bulevarde din București, cu plantații îngrădite prin mijloc” (Petrescu, 1984: 162) comparațiile aduc laolaltă spațiul rural și cel urban.

Tot în spațiul rural apar personaje istorice, precum Maria Manciușea, eroină a Primului Război Mondial, introdusă, pentru autenticitate, în romanul lui Camil Petrescu:

„Rănit, în București, aveam să-i văd, în vitrină la « Julieta », fotografia alături de regina și doamnele de onoare de la palat. Aveam să aflu că are « Virtutea militară » de aur și să citesc în gazete întâmplarea ei, fără complicația cu arestarea sub bănuiala de spionaj. La Iași aveam s-o văd din nou, căutându-mă bucuroasă în grădina Copoului și arătându-mi ca a fost înzestrată și luată la un spital de sub îngrijirea reginei. Ba acum am auzit că e și în cărțile de citire” (Petrescu, 1984: 139).

Este amintit studioul fotografic Julietta, cunoscut în Bucureștiul interbelic, fiind înființat de Adolf Klingsberg, sugerându-se și apropierea de Casa Regală, știută fiind preferința membrilor acesteia pentru celebrul loc. Distincția primită de personaj este prezentă în arhiva de război a României, existând documente care confirmă atribuirea ei de către regele Ferdinand în 1916 eroinei. Introducerea spațiului citadin din Moldova, orașul Iași, nu este întâmplătoare,

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

pentru că în decembrie 1916 familia regală a României se refugiază la Iași, iar Bucureștiul este ocupat de Armata a 9-a germană, așa cum apar detalii și în roman. Justificarea deciziilor politice sau de altă natură este pusă pe seama faptului că la „firile mediocre” inteligența nu „rămâne deasupra intereselor”. Dând exemplu țaranului care când vrea să-și înece câinele, spune ca e turbat, naratorul identifică existența permanentă a unui interes în slujba căruia se pune orice acțiune. Cu toate acestea, de mai multe ori pe parcursul romanului apar referiri la protecția pe care o oferă spațiul rural, la aparența de sfințenie: „un țăran, mustăcios și uscat la față ca un mucenic” (Petrescu, 1984: 107), personajul găsește „tihnă țărănească” ori se întâlnește cu o țăranăcuță sănătoasă. Argumentele acestea demonstrează existența unei apropieri de tradițional, pe care chiar dacă o neagă constant autorul, o regăsim insinuată printre evenimente narative. Poziția ce mai interesantă pe care o identificăm este aceea a desprinderii de spațiul terestru și gravitarea pe o orbită, în spațiul „interplanetar” a unui personaj care se detașează de spațiul terestru, chinuit de plaga războiului pentru a avea o viziune de la distanță, o panoramă asupra unei lumi frământate: „Lungit pe spate, la șase sute de metri în văzduh, deasupra țării, cu conștiința și cu fața la cer, sunt parcă într-un punct de pe traiectoria unui proiectil în spațiul interplanetar” (Petrescu, 1984: 153).

Lumi alternative și spații panoramice în *Theodoros*

Un roman apărut în 2022, în care formula de creație este deconspirată, în nota de final a autorului, fiind pusă sub semnul contraficțiunii istorice. Tipul acesta de ficțiune, puternic ancorată în detaliul istoric, definește ceea ce teoreticienii precum Pavel (1986), Doležel (1989), Ryan (1991), Sládek (2006), Bradley (2009), Hills (2009), Gallagher (2011) analizau ca fiind „lumi posibile”. Acest tipar narativ implică

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

lumea reală, ce devine un cadru al cunoașterii, pe care sunt așezate detalii istorice, din epoci diverse, dar integrate actualității. Există un model narativ al narațiunii de acest fel, care conține trei tipuri analizate de Marie-Laure Ryan (1991: 111) astfel: așa numitele O-Lumi (O- World) definite de obligațiile, constrângerile și regulile sociale, K-Lumi (K-World) ce se definesc prin cunoaștere și W – Lumi (W - World) – raportarea individuală la lume a personajelor, alcătuită din ansamblul dorințelor de modelare a acesteia (realizate după clasificarea binecunoscută a lui Doležel). Dacă aceste raportări la realitate sunt cel mai des întâlnite și construiesc în ficțiune „lumi posibile”, în romanul lui Cărtărescu funcționează așa numitul F-universes, lumi alternative ce se nasc sub impulsul visului, halucinației, fanteziei, care se construiesc din interacțiunile dintre lumile O, K, W, fie că reprezintă încălcări ale regulilor sociale, fie că analizează intim realitatea sau sunt proiecții ale dorințelor personajelor.

De la „ochii de carne” la cei ai visului și ai cunoașterii

Scena nucleu din romanul „Theodoros”, ce definește un imaginar oniric în care sunt sparte imagini aparținând unor spații diferite și sintetizează modul de construire a textului lui Mircea Cărtărescu în ansamblu, este aceea a înălțării zmeului având chipul Stamatinei, fiica lui Vodă Dimitrie Ghica. Așa cum în „Orbitor”, imaginea fluturului uriaș ordona narațiunea, la fel, zborul zmeului în văzduhul valah deschide o perspectivă panoramică asupra lumii, în care eroticul metamorfozează universul și anticipează destinul personajului.

În Bucureștiul anului 1830 „o corcitură de oraș aflat între Răsărit și Apus” (Cărtărescu, 2022: 253), în luna mai, tânărul Tudor – Theodoros, ajuns de la Ghergani „cu

**IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE
REALITATE ȘI FICȚIUNE**

basmelor lor” în Ulițele Beilicului, la curtea conului Tachi învață arta ciubucelor și a desfrâului. Scenariul narativ se derulează începând cu Hanul lui Manuc, trece pe la Curtea Veche și, dintr-o dată perspectiva se schimbă: de la axa orizontală, privirea se mută pe înălțime unde o mulțime de zmeie zburătoare brăzdau cerul Capitalei. În ipostaza unui Icar dorindu-și să zboare ori ca Jack Spriggins din povestea englezească, băiatul se cațără pe funia groasă a unui zmeu, mai întâi în joacă, iar apoi ca o provocare, izvorâtă din dorința ce frizează nebunia de a ajunge mai sus. Perspectiva se lărgeste în cercuri concentrice: primul este cel al turelor Mitropoliei și Turnului Colții, pentru ca următorul cerc să îndepărteze privirea tot mai mult, personajul ajungând undeva în văzduh „vecin cu ulii și cu lăstunii” (Cărtărescu, 2022: 259). Se produce, în acest moment, o diluare narativă, căci se face trecerea dinspre un spațiu real spre unul oniric, dinspre imaginea caselor, copacilor, copiilor, spre o abstractizare conceptuală, o trecere spre acel univers în care a fuzionat mai multe lumi alternative (F-universe). De fapt, acesta este unul din procedeele ce conturează originalitatea scrierii lui Cărtărescu: aparentul tipar antamat din detalii istorice este spart de o astfel de imagine care transsubstanțializează obiectele în idei, care îndeamnă cititorul la visare, care păstrează ceva din nostalgia eminesciană și din emoția narativă a lui Creangă. Profund românească, imaginea cadru este însă integrată într-un scenariu global, al unei istorii a umanității. Un permanent flux de informații propune o reconectare la o rețea amplă de circulație a ideilor. Procedeele inovative pe care îl folosește scriitorul este acela al transpunerii personajului într-un văzduh în care totul plutește laolaltă, indiferent de epoci, națiuni sau teritorii, într-o mare primordială a ideilor. Alături de „zmeie în chipul poezilor din vechime” sunt „zmeie cu obrazele puternicilor vremii, regele William al Engletterei,

IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE

țarul Alexandru I, Mahmud II al Înaltei Porți și Ludovic-Filip, regele Franței (...) Napulion” sau zmeie ca pasăre măiastră, „locomotive, stații spațiale și sticle de Coca-Cola” sau „un zmeu ce-nfățișa lucrul în sine al vestitului filosof neamț” (Cărtărescu, 2022: 259). O treaptă a istoriei umanității care, însă, nu se termină, ci ajunge într-o zonă a increatului „cerul gol” ca un clopot, o privire eminesciană asupra globului pământesc, cu un punct de accent pe spațiul românesc, definit de Dunăre și Carpați. Ziua de la amiază până la apus pe care o trăiește personajul conține un tipar temporal în care își fac apariția ființele mitologice cu evidente rădăcini în folclorul românesc: Zburătorul și lelele – Vânturesele. Ca un alt Dan – Dionis, Tudor – Theodoros trăiește incertitudinea romantică a lumii ca vis, întrebându-se dacă „nu cumva lumea toată nu era decât un vis lănced de tiriachiu” (Cărtărescu, 2022: 265). Refacerea parcursului echivalează cu o întoarcere în lume, cu o revenire la realitatea și conștientizarea hybrisului care îl va pierde. Dorința de a urca „Mai sus!” se transformă în slăbiciunea majoră a personajului, pe care scriitorul îl plimbă prin spații exotice, îl vede în medii diverse și căruia îi păstrează umanitatea prin epistolele către Sofiana, mama care devine un martor al călătoriilor. „Ochii de carne” (Cărtărescu, 2022: 213) percep lumina și marea ca surse ale frumuseții, puncte nodale ale itinerariului geografic și spiritual pe care tânărul îl va face, iar ochii de vis și ai intelectului percep epocile umanității, într-o desfășurare în niveluri stratigrafice.

Concluzia acestui periplu prin trei secole de roman românesc este aceea legată de funcționarea metodei geocritice de analiză. Chiar dacă fragmentar analizate, textele propuse rezistă unui astfel de demers subliniind interacțiunile evidente dintre spațiul literar și societate, cu tot ceea ce conține aceasta. Evoluția implicită a culturii românești se poate observa prin acest itinerariu cu intersecții

**IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE
REALITATE ȘI FICȚIUNE**

geografice, cu epoci diferite, însă în care scenariul narativ, plasat în spațiul literar, definește o lume în permanentă mișcare.

Referințe:

Acosta, A. (2013). Extractivism and Neoextractivism: Two Sides of the Same Curse. In *Beyond Development: Alternate Visions from Latin America*, ed. in M. Lang and D. Mokrani. Amsterdam: Transnational Institute and Rosa Luxemburg Foundation.

Bako, A. (2021). Geocritical Readings of Romanian Literature: Maps and Cartography in Rebreanu's Canonical Fiction. In *The Slavonic and East European Review*. Vol. 99, no.2. 230-255. Disponibil pe JSTOR, www.jstor.org/stable/10.5699/slaveasteurorev2.99.2.0230. Accessed 18 Aug. 2021.

Bako, A. (2022). Modern/Colonial Perspective, Self-Identity, and Counter-Mapping in Slavici's Fiction. In *Transilvania*. No. 10. 62-69. <https://doi.org/10.51391/trva.2022.10.08>

Brosseau, M. (2020). Street-Level Writing: Los Angeles in the Works of Charles Bukowski. In *Literary Geographies*. 91. No 6/1.

Brosseau, M. (2015). Acquis et ouvertures de la géographie littéraire [Achievements and openings of literary geography]. În Lionel Dupuy, Jean-Yves Puyo (Dir.). *De l'imaginaire géographique aux géographies de l'imaginaire : écritures de l'espace*. Lionel Dupuy; Jean-Yves Puyo [From the geographical imaginary to the geographies of the imaginary: writings of space. Lionel Dupuy; Jean-Yves Puyo]. Presses universitaires de Pau et des pays de l'Adour (PUPPA). 2. Disponibil pe <https://web.univ-pau.fr/RECHERCHE/SET/IMAGINAIRE/>, Spatialités, 978-2-35311-068-1. hal-02152714v2

**IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE
REALITATE ȘI FICȚIUNE**

Cărtărescu, M. (2022). *Theodoros*. București: Humanitas.

Collot, M. (2011). *La pensée-paysage. Philosophie, arts, littérature* [The thought-landscape. Philosophy, arts, literature]. Arles: Actes Sud/ENSP.

Cristea, V. (1973). *Spațiul în literatură – formă și semnificații* [*Space in literature – form and meanings*]. București: Cartea Românească.

Farish, M. (2001). *Modern Witnesses: Foreign Correspondents, Geopolitical Vision, and the First World War*. Transactions of the Institute of British Geographers. 26. 3. 278.

Hones, S. (2014). *Literary Geographies: Narrative Space in Let the Great World Spin*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell. Trans. Donald Nicholson-Smith.

Lovinescu, E. (1982). *Critice 2* [*Critical 2*]. București: Editura Minerva.

M. (8 octombrie 1938). Geoliteratura [Geoliterature]. În *România*, 129 (X). 2.

Massey, D.B. (1994). *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Papu, E. (1977). *Din clasicii noștri* [*From our classics*]. București: Editura Eminescu.

Peluso, N.L. (1995). Whose woods are these? Counter-mapping forest territories in Kalimantan, Indonesia. In *Antipode*. No. 274. 383-406.

Parvulescu, A. & Boatcă, M. (2022). Creolizing the Modern. In *Transylvania across Empires*. Cornell University Press.

**IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE
REALITATE ȘI FICȚIUNE**

Sebastian, M. (1936.06.01). Notă despre Albert Thibaudet. In *Revista Fundațiilor Regale*. Anul 3, aprilie-iunie, nr. 6.

Slavici, I. (2003). *Opere. IV. Din două lumi. Cel din urmă Armaș. Corbei. Din păcat în păcat* [Works. IV. From two worlds. The last Armaș. Corbs. From sin to sin]. București: Editura Academiei/Univers Enciclopedic.

Șandru, P.D. (1980). *Populația rurală a României între cele două Războaie Mondiale* [The rural population of Romania between the two World Wars]. Iași: Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Tally Jr., R.T. (2014). Until the Dragon Comes: Geocriticism and the Prospects of Comparative Literature. In *Inquire: Journal of Comparative Literature* 3.2.

Ungureanu, C. (2002). *Geografie literară. Studii* [Literary geography. Studies]. Timișoara: Editura Universității de Vest.

Ungureanu, C. (2003–2006). *Geografia literară a României. vol. I. Muntenia. vol. III. Ardealul. vol. IV. Banatul* [The literary geography of Romania. vol. I. Muntenia. volume III. Transylvania. vol. IV. Banat]. Pitești: Editura Paralela 45.

Ungureanu, C. (1980). *Imediata noastră apropiere. Studii de geografie literară* [Our immediate approach. Literary geography studies]. Vol. I. Timișoara: Editura Facla.

Westphal, B. (2011). *Geocriticism. Real and Fictional Spaces*. New York: Palgrave Macmillan.

~~~~~
ALINA BAKO is an Assistant Professor at the Department of

**IN MEMORIAM: Mircea BRAGA - LITERATURA ȘI VIAȚA: ÎNTRE
REALITATE ȘI FICȚIUNE**

Romance Studies, Faculty of Letters and Arts, at the „Lucian Blaga” University of Sibiu. Her specialties are Twentieth-Century Romanian literature, Comparative Literature, Geocriticism, and World Literature. She published 6 books and anthologies, over 15 book chapters, over 40 articles in different Journals, and she participated in more than 45 national and international conferences. She wrote articles in the main field of literary geography, discussing concepts like geocriticism, geofeminism, world literature, research papers published in ISI-Web of Knowledge Journals like *The Slavonic and East European Review* (SEER) or *World Literature Studies* (WLS).